

Csapó Fanni

Adalékok Frangepán Ferenc törökellenes beszédéhez

Frangepán Ferenc kalocsai érsek egyetlen ismert műve az 1541-ben, a regensburgi birodalmi gyűlésen elmondott beszéde. Azonban jelentősége mégsem ebben áll, hanem abban, hogy a beszéd elhangzásának évében már nyomtatásban is megjelent, sőt rövid időn belül német és olasz nyelvű fordításban is olvasható volt. A 16. század végén kiadott oratio-gyűjtemények állandó darabjává vált Frangepán beszéde. Jelen írás azt mutatja be, hogyan viszonyul egymáshoz az 1541-ben nyomtatott és az újra kiadott szöveg, valamint az időközben lezajló események milyen módon befolyásolhatták a beszéd recepcióját.

Az 1541. évi regensburgi birodalmi gyűlés kínálkozott Habsburg Ferdinánd számára a legideálisabb alkalomnak, hogy a törökellenes hadjárat ügyét, amit utoljára 1532. évi birodalmi gyűlésen tárgyaltak az összes rendek jelenlétében, felelevenítse és akár meg is valósítsa. Ferdinánd követei Frangepán Ferenc kalocsai érsek, az ifjabb Niklas Salm, Batthyány Ferenc, Nádasdy Tamás, Kamarjai Tamás és Brodarics Mátyás voltak. A küldöttség célja az volt, hogy egy törökellenes hadjáratához pénzbeli támogatást és/vagy katonai segítséget szerezzenek I. Ferdinánd magyar király számára.

A birodalmi gyűlés április 5-én nyílt meg, s nem sokkal ezután, április 13-án érkezett meg Regensburgba Frangepán Ferenc és Nádasdy Tamás. Frangepán és Nádasdy három nappal később Nicolas Perrenot de Granvelle birodalmi kancellárral való megbeszélésen, majd az V. Károly német-római császár (1519–1556) előtti audiencián értésükre adták a feleknek, hogy addig nem tárgyalják a rendek a magyar ügyeket, amíg a vallás dolgában nem jön létre megállapodás. A magyar küldöttség az osztrák örökös tartományok követeivel tárgyalva abban állapodott meg, hogy a legcélszerűbb, hogyha Ferdinándot megsürgetik, menjen Regensburgba és személyesen igyekezzen a gyűlésre hatni a magyar ügyek tárgyalását illetően.

Thurzó Elek június 4-i levelének hatására – amelyben arról számolt be, hogy a Habsburg-had Buda alatti rohama sikertelen volt, nagy veszteségeket szenvedett, a várat új sereg nélkül nem fogja tudni bevenni, miközben a török had is egyre közeledik – megélnékült az érdeklődés a magyar ügyek iránt. Időközben néhány vitás pontban egyezsége jutottak V. Károly és a rendek is, így a török segítség ügye a birodalmi gyűlés elé kerülhetett, június 9-én Frangepán Ferenc elmondta buzdító beszédét, mellyel igyekezett a rendeket megnyerni ügyének. Előadása olyan hathatósan bizonyult, hogy a birodalmi gyűlésen végül kétezer lovas és

tízezer gyalogos zsoldjára elegendő pénzt szavaztak meg. Adhortatióját *Oratio reverendissimi in Christo patri D. Francisci comitis de Frangepanibus, archiepiscopus Colocensis et episcopi Agriensis, oratoris regni Hungariae ad caesarem, electores et principes Germaniae* címmel még az évben nyomtatásban is megjelentették, majd többször újra kiadták.¹

A latin nyelvű beszéd népszerűségét jól mutatja, hogy még 1541-ben nyomtatásban megjelent két német és két itáliai népnyelvi (a továbbiakban egyszerűen olasz) fordítása is.² Míg 1541-ben önálló nyomtatványként jelent meg Frangepán adhortatiója, addig az 1590-es években humanista szerzők törökellenes oratiói vagy törökökről értekező történeti munkái mellett kapott helyet, az 1616-os kiadásban pedig Thury Farkas Pál politikai röpiratával, egyéb törökellenes írásokkal, valamint hitvitázó művekkel együtt adta ki Szenci Molnár Albert.³ A továbbiakban a latin nyelvű beszéd 1541-es és a gyűjteményes kötet kiadásai közti eltérésekre, azok jellegére szeretném felhívni a figyelmet. Talán a legszembetűnőbb változás, hogy az 1541-es nyomtatványok témajelölő margináliái eltűntek a gyűjteményes kötetekből, kivételt képez ez alól Szenci kiadása.⁴ Ezenkívül eltérő címváltozatokat olvashatunk, valamint a szöveg felütése is más (a „quamvis” kötőszó helyett az „etsi” kötőszó olvasható), továbbá egyéb szövegbéli különbségek, változtatások is mutatkoznak, amelyeket két nagyobb csoportra oszthatunk: az egyikbe tartoznak a nyelvtani, stilisztikai javítások, míg a másik csoportba a szöveg átdolgozásával történt változtatások.

¹ KÁROLYI 1880, 285–293; SÖRÖS 1917, 564–566. A beszéd felépítését és tartalmát bővebben ld.: CSAPÓ 2016, 199–205. – A latin nyelvű beszéd mindegyik kiadása 7 levélnyi terjedelmű, a wittenbergi (RMK III. 336, VD16 F 2261) nyolcadrét nagyságú, míg a hely nélküli (RMK III. 337, Apponyi 276, VD16 F 2260) és az augsburgi kiadás (RMK III. 330, VD16 F 2259) negyedrért.

² A német nyelvű nyomtatványok negyedrért méretűek, a nürnbergi kiadás (RMK III. 335 [Szabó tévesen regensburgi kiadásként azonosította], Apponyi 277, VD16 F 2265) 6 levélnyi, míg az ingolstadt (RMK III. 333, Apponyi 278, VD16 F 2264) 10 levélnyi terjedelemben olvasható. Az olasz nyelvű nyomtatványok egyike (RMK III. 340, Apponyi 279) negyedrért és mindössze 2 levél, míg a másik (EDIT16 CNCE 46331) nyolcadrét és 8 levél.

³ Az ifj. Joachim Camerarius szerkesztette gyűjteményes kötet (VD 16 F 2244) 1593-ban, Nürnbergben jelent meg, a David Chyrtaeus által összeállított munka (VD16 F 1754) 1595-ben, Lipszében látott napvilágot, majd 1599-ben ismét kinyomtatták, míg Nicolaus Reusner gyűjteményes kötete (VD16 R 1486) 1596-ban, Lipszében jelent meg. A Szenci Molnár Albert által kiadott *Idea Christianorum* (RMK III. 1174, VD17 14:002460B) pedig 1616-ban, Oppenheimben adták ki (a példánál a továbbiakban: OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld.). A példánál az augsburgi kiadásra fogok hivatkozni (továbbiakban: OSZK RNYT RMK III. 330.), mivel a beszéd 1590-es évekbeli kiadásainak szövege ugyanaz, így az ekkori gyűjteményes kötetekből származó példánál a legkorábbi, 1593-as kiadás szolgál hivatkozási alapul (továbbiak: OSZK RNYT App. H. 535). – A tanulmány főszövegében nem térek ki külön rá, így itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a hely nélküli 1541-es kiadásban a „plurimum gentibus” szókapcsolat olvasható, míg többiben a helyesen „plurimum gentium” alak.

⁴ A német és latin nyelvű szövegkiadásoknál sem szerepelnek a témajelölő margináliák.

A stilisztikai javítások közé sorolható az eltérő kötőszóhasználat, szavak vagy szókapcsolatok átírása. Azonos jelentésű, de eltérő alakú szavak használatával találkozhatunk a beszédben a török nép szokásairól és jelleméről értekező résznel, ahol arról olvashatunk, hogy a törökök törvényhozójának tanításában az szerepel, hogy hitüket fegyverrel védjék. A törvényhozóra Frangepánnál és a Szenci-féle kiadásban „legumlator”, míg az 1590-es évekbeli kiadásokban a „legislator” szó használatos. Szintén jó példa a stilisztikai jellegű átírásra a beszéd bevezetője, ahol Frangepán mentegetőzik, hogy a veszedelmes körülmények készítetik arra, hogy követőitársaival együtt a császárt és a rendeket fegyvert ragadni ösztökéljék. Frangepánnál és a Szenci-féle kiadásban „... calamitosa conditio cogit me una cum his dominis collegis meis...”⁵ szerepel, míg az 1590-es évekbeliekben már csak „... calamitosa conditio cogit me una cum his collegis meis...”⁶.

Az előbb bemutatott változtatások a szöveg értelmét még nem befolyásolják, azonban vannak olyan stilisztikai jellegű módosítások, amelyek célja bár a szöveg könnyebb értelmezhetőségének az elősegítése lehetett, mégis, már az eredeti beszéd értelmét befolyásoló változtatás irányába mutatnak, ahogyan azt a következő példa (Frangepán harcra buzdítja a rendeket) is szemlélteti. „Multum refert, vel ad victoriam vel ad calamitatem in alieno solo congregiamini cum hoste incolumi Hungaria, an amissa, praeferoce beluas intra vestros penates accipiatis.”⁷ A későbbi kiadások szerkesztői úgy vélték, hogy ez a mondat kiegészítésre szorul, így náluk már ebben a formában olvasható: „Multum refert, vel ad victoriam obtinendam vel ad calamitatem depellendam si in alieno solo congregiamini cum hoste incolumi Hungaria, an ea amissa, praeferoce beluas intra vestros penates accipiatis.”⁸

Végezetül a szövegmódosítások első csoportjába tartoznak a soron következő példák is, ahol azokat a nyelvtani javításokat igyekeztem megmutatni, amelyekkel a gyűjteményes kötetek szerkesztői az eredeti szöveg vélt vagy valós hibáit akarták helyreigazítani. Például az 1541-es szövegben az „ex” praepositio helyett „et” kötőszó szerepel, ami a későbbi kiadásokban már helyesen „ex”-ként szerepel,⁹ vagy amikor a szerkesztők Frangepánnak az egér és a béka állatmesére tett utalását félreolvasva és -értve a héját (miluus) tévesen átjavították egy római családnévre, Milviusra.¹⁰ Ez utóbbi példa arra is rávilágít, hogy míg az 1593-ban meg-

⁵ OSZK RNYT RMK III. 330, A2a; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 12.

⁶ OSZK RNYT App. H. 535, D7b

⁷ OSZK RNYT RMK III. 330, B2a; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 16.

⁸ OSZK RNYT App. H. 535, E4b

⁹ Az 1541-es szövegben „et” kötőszó szerepel: „Ipsam Hungariam partim magnis copiis, partim excursionibus quottidianis adeo iam vastarunt, ut magna et parte omni humano cultu deserta videatur.” (OSZK RNYT RMK III. 330, A3a) A későbbi kiadásokban már a helyes praepositio: „Ipsam Hungariam partim magnis copiis, partim excursionibus quottidianis adeo iam vastarunt, ut magna ex parte omni humano cultu deserta videatur.” (OSZK RNYT App. H. 535, D8b; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 13.)

¹⁰ Az 1541-es és a Szenci-féle, az állatmesében is szereplő héja („miluus”) szerepel: „Nostis, opinamur, apologum, quo pacto Miluus dum certant inter se Mus et Rana, utrumque arripuerit.”

jelentetett Frangepán-beszéd kiadásának alapjául az 1541-es változat szolgált, addig az 1595. évi és az 1596. évi kiadások az 1593-as kiadás szövegét vették át mindenféle ellenőrzés nélkül, szemben Szencivel, aki nem a korábbi gyűjteményes kötetekben közreadott beszédet adta ki újra, hanem szövegkiadását az 1541-ben megjelentre alapozta.¹¹

A kalocsai érsek a bevezetője után egy rövid országleírásba fogott, amelyben kitért a törökök hódításaira is. A Dráva és a Száva kapcsán megemlítette, hogy a „Dráva és a Száva közt a török annyira behatolt Szlavóniába, hogy már-már Stájerország kapujában áll, Krajnát büntetlenül támadja, Magyarországon ott rabol, pusztít, a hol neki tetszik...”.¹² A latin szövegben a „transmittunt” (‘támad’) és „debacchantur” (‘pusztít’) kijelentő módú igealakok szerepelnek, amelyeket az 1590-es évek kiadásáiban az ún. *consecutio temporum* szabályainak megfelelően „transmittant” és „debacchantur” kötőmódban álló igealakokra javítottak.¹³ Meglátásom szerint ezek a változtatások már a szöveg átdolgozását érintő korrekciók irányába mutatnak. Úgy vélem, hogy Frangepán itt a kötőmód helyett nem tévesen használt jelen idejű és kijelentő módú igealakokat, hanem ezzel is érzékeltetni akarta a török csapatok térbeli és időbeli közelségét. Így az igealakok gondos megválasztásával implicit módon azt is kifejezhette, hogy a török elleni fellépés mennyire sürgető és halasztást nem tűrő kérdéskör. Az 1590-es évekbeli szövegváltozatok kötőmódban álló igéivel a beszédnek ez a jelentéstartalma elveszett, egyszerű kijelentéssé, tényközléssé változott.

A továbbiakban még két olyan példát mutatok be, ahol a későbbi kiadások szövegkorrekciójával, átdolgozásával a beszéd tartalmának jelentése is módosul. Míg Frangepán arra hívja fel a rendek figyelmét, hogy Szulejmán szultán egész Európára akar zablát tenni, hacsak nem ragadnak fegyvert („... nisi conciliati Deo pietate, atque innocentia confugiamus ad praesidia armorum, ...”)¹⁴, addig az 1590-es években már a felfegyverkezésnek a jogos és szükségszerű voltára

---

(OSZK RNYT RMK III. 330, B3a; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 17.) Az 1590-es évek kiadásainak romlott szövege Milvius nevével: „Nostis, opinamur, apologum, quo pacto Milvius dum certant inter se Mus et Rana, utrumque arripuerit.” (OSZK RNYT App. H. 535, E4b)

¹¹ Itt szeretném megjegyezni, hogy Sörös Pongrác, a Frangepánról írott életrajzában közölte magyarul, azonban nem az „eredeti” beszédet fordította, hanem a gyűjteményes kötet egy darabját. Sörös Pongrácétól korábbi Budai Ferenc magyar fordítása, ami feltehetően nem a latin, hanem a német nyelvű beszéd alapján készült.

¹² Sörös, 1917, 567.

¹³ „Inter Savum et Dravum adeo progressi sunt in initima Sclavoniae, ut propemodum vestibulo Stiriae sint, et Carniolae iam impune constratis pontibus exercitum transmittunt, ac in partem, quam lubuerit Hungariae praedabundi debacchantur.” (OSZK RNYT RMK III. 330, A2b–A3a; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 13.)

„Inter Savum et Dravum adeo progressi sunt in initima Sclavoniae, ut propemodum vestibulo Stiriae sint, et Carniolae iam impune constratis pontibus exercitum transmittant, ac in partem, quam lubuerit Hungariae praedabundi debacchantur.” (OSZK RNYT App. H. 535, D8b)

¹⁴ OSZK RNYT RMK III. 330, A2a; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 12.

helyeződik a hangsúly („... nisi conciliati Deo pietate, atque innocentia confugiamus ad iusta ac necessaria armorum praesidia, ...”)¹⁵.

Miért érezte úgy a gyűjteményes kötet szerkesztője, hogy ki kell hangsúlyoznia a törökellenes harcok jogszerűségét? II. Miksa német-római császár (1564–1576) és II. Szelim oszmán szultán (1566–1574) 1568-ban kötötték meg a drinápolyi békét, amelyet később háromszor is meghosszabbítottak (1575, 1583, 1590), és amely megtiltotta a további területszerző hadjáratokat mindkét fél számára. Bár a végvárak mentén továbbra is voltak portyák és rajtaütések, az egyezmény mégis biztosított egy „békés”, hadjáratoktól mentes status quo-t. Ezt az állapotot rúgta fel a tizenöt éves háború (1591/1593–1606) kirobbanása Sziszek várának török ostromával, majd III. Murád szultán (1574–1595) hadüzenetével és az újabb török területszerzésekkel.¹⁶ A „iusta” és a „necessaria” melléknevekkel tehát a gyűjteményes kötetek a kortárs eseményekre reflektáltak, azt kívánták hangsúlyozni, hogy nem a Habsburg-udvar volt békeszegő.

Természetesen nemcsak a 16. századi történeti események hatottak a szöveg átdolgozásában, hanem a reformáció eszmeisége is, amelyet a soron következő példákon keresztül kívánok szemléltetni. Frangepán szerint Isten is velük lesz, ha éberek, bölcsék lesznek és kitartóan küzdenek, ellenben, ha a tétlenségnek és a gyávaságnak megadják magukat, akkor dühösen hasztalanul könyörögnek az istenekhez, azok ellenségesek lesznek velük szemben.¹⁷ A 16. század végi gyűjteményes kötetek olvasója már azzal a megfogalmazással találkozott, hogyha a gyávaságnak és a tétlenségnek adják meg magukat a rendek, akkor hasztalanul fognak könyörögni a dühös Istenhez.¹⁸ A „haragos Isten” kifejezésben Luthernek és a reformációnak az az elgondolása jelenik meg, miszerint „a nép vétkei mellett a római egyház és az igaz ige híveinek üldözése idézte fel Isten haragját a keresz-

¹⁵ OSZK RNYT App. H. 535, D8a

¹⁶ Török csapatok Haszán boszniai pasa vezetésével már 1591-ben megostromolták Sziszeket, majd a következő évben újra támadást indított, de ekkor már nem csak Sziszek ellen, Bihács és Petrijna várát sikerrel el is foglalta. Ezeket a cselekedeteket a Habsburg-udvar békeszegésként értelmezte, és az elfoglalt várak visszaadását követelte, minthogy ezekre nem került sor, így megtagadták az adófizetését a Portának. 1593 elején a törökök már háborút helyeztek kilátásba, amennyiben az évi adó továbbra is elmarad. Még a diplomáciai tárgyalások alatt a boszniai pasa ismét megtámadta Sziszek várát, az ostrom sikertelen volt, ráadásul a pasa is elesett. A tizenöt éves háború során olyan fontos erősségek kerültek török uralom alá mint Székesfehérvár (1593), Győr (1594), Eger (1596), Kanizsa (1600).

¹⁷ „Ita et nobis Deus procul dubio aderit, sed vigilantibus, sed bene consulentibus, sed strenue pugnantis; ubi socordiae atque ignaviae nos tradiderimus, nequicquam deos imploremus irati, infestique erunt.” (OSZK RNYT RMK III. 330, B1b; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 16.)

¹⁸ „Ita et nobis Deus procul dubio aderit, sed vigilantibus, sed bene consulentibus, sed strenue pugnantis; ubi socordiae atque ignaviae nos tradiderimus, nequicquam Deum imploremus iratum.” (OSZK RNYT App. H. 535, E3a)

ténység ellen”,¹⁹ tehát a török veszedelem voltaképpen Isten ostora, annak büntetése. „Amikor a kereszténység megszabadul a vétkeiktől, Isten elveszi a büntetést.”²⁰

A másik nagyobb mértékű szövegátalakítás során az „Unio Christiana” fogalmát igyekeznek még inkább hangsúlyozni a beszéd 1590-es évekbeli kiadásai, ugyanis a bibliai párhuzamok felvonultatásakor Józafát kapcsán azt említik, hogy nem akarta, hogy a zsidó nép megpihenjen, hanem hogy felfegyverkezve csatarendben álljon a háborúra felkészülten.²¹ Ezzel szemben Józafát kapcsán Frangepán nem a népről, hanem a király „kötelezettségéről” beszél – ne otthon bujkáljon vagy a templomokban imádkozzon, hanem felfegyverkezve készüljön a hadakozásra.²² Itt érdemes külön kitérni Szenci Molnár Albert által szerkesztett gyűjteményes kötetre, amelyben a „Concordia-gondolat vezet át a kötet többi írásához, s rendezi azokat szerkezetbe egy következetesen kibontakozó szemlélet szerint. [...] Két körön mozogva bontakozik ki az alapgondolat:

1. a protestantizmus egysége – teológiai, politikai egysége – a katolicizmussal szembe,
2. az egységes kereszténység – az Unio Christiana – összefogása az oszmán hódítás ellen.”²³

Utóbbi gondolatkörhöz kapcsolódik Mátyás király (*Literae serenissimi Matthiae I. regis Hungariae, ad R. Dn. Henricum episcopum Ratisponensem...*) vagy Aeneas Silvius Piccolomini levele (*Epistola Aeneae Sylvii, Friderici III. imperatoris secretarii, post papae II: Pii ad Dionysium archiepiscopum Strigoniensem. De statu Hungariae*), valamint Frangepán oratiója is. Utóbbiról Imre Mihály meg is jegyzi, hogy „az egész kötet alapgondolatának második körét – »Unio Christiana« a török ellen – legerőteljesebben a második írás, Frangepán Ferenc kalocsai érsek 1541-es beszéde fejezi ki.”²⁴ Fontos ismételt hangsúlyoznom, hogy Szenci az „eredeti”, 1541-es szöveget tette közzé, nem a 16. század végi átdolgozott beszédváltozatot. Bár a fenti módosult, Józafáttal példálózó szövegrész mellett is számtalan olyan szöveghely és fogalmazásmód szerepel Frangepánnál, amelyek a török elleni egységes (keresztény) fellépésre buzdítanak.²⁵ Abban, hogy Szenci az 1541-ben kiadott

¹⁹ ŐZE 1991, 68.

²⁰ ŐZE 1991, 69.

²¹ „Regnante Iosaphat rege Iuda, licet Deus pugnasset pro populo suo contra Moabitas, Amonitas et alios hostes, noluit tamen, ut tunc Iudeaei quiscerent, sed instructi armis starent in acie parati ad praelium.” (OSZK RNYT App. H. 535, E3a)

²² „Regnante Iosaphat rege Iuda, licet Deus pugnasset pro populo suo contra Moabitas, Amonitas et alios hostes, noluit tamen, ut rex tunc cum suis vel in domibus delitesceret, vel in templo oraret, sed ut instructus armis staret in acie paratus ad praelium.” (OSZK RNYT RMK III. 330, B1b; OSZK RNYT RMK III. 1174/4. péld., 16.)

²³ IMRE 1987, 235.

²⁴ IMRE, 1987, 243.

²⁵ Néhány olyan gondolat (Sörös Pongrác fordításában) Frangepán beszédében, ahol a kalocsai érsek az egységes török elleni fellépésre ösztökélte hallgatóságát: „Egész Európát meg akarja zabolázni Szulejmán, hacsak Istennel kiengesztelődve fegyverhez nem nyúlunk s a keresztény világot bátor harczzal meg nem mentjük a veszedelemtől. ... Nagyon is jól tudja, hogy Magyarországról

szöveget tette közzé és nem a gyűjteményes kötetben szereplő oratiót, valószínűleg a filológusi szemléletnek volt szerepe, ő egy nyelvileg javított, de az eredetihez képest szöveghű és annak tartalmához a leginkább közelítő beszédet akart az olvasó elé tárni, így ő nem az 1590-es években, hanem az 1541-ben kiadott beszédet vette át.

A szövegváltoztatásokra hozott példák bemutatásakor már részben érintettem, hogy bizonyos esetekben hogyan módosult a beszéd értelmezése, recepciója. A továbbiakban ezt a kérdéskört járom körül.

Nemcsak a fentebb említett, *consecutio temporum* szabályainak megfelelő igeidő módosítás esetében változott a szöveg rejtett jelentése, hanem az utolsónak leírt példa esetében is. Meglátásom szerint az 1541-ben elhangzott beszédnél Frangepán nem véletlenül Jos aphant királyt és nem a zsidó népet említi, ugyanis feltételezhetően beszédével nemcsak a rendek segítségét igyekezett megnyerni, hanem a gyűlésen jelenlévő V. Károlyra és I. Ferdinándra is nyomást kívánt helyezni a törökellenes hadjáratot és Buda felmentését illetően. Hasonlóképpen még az ugyanebben az évben latin, német és olasz nyelven megjelentett beszéd is a két uralkodó felé irányuló nyomásgyakorlás eszköze lehetett, hiszen propagandaanyagként az 1542-es hadivállalkozás támogatására jól felhasználhatók voltak.²⁶ Nemcsak a rendek ösztönzése miatt, hanem az előbbihez hasonló célból mondta beszéde végén Frangepán, hogy „a ti s a mi vezérünk, V. Károly és Ferdinánd, oly lélekkel vannak, hogy ezen hadi vállalatban mindenüket, önmagukat is hajlandók lelkünkért feláldozni”.²⁷

A későbbi kiadásokból értelemszerűen ez az aktuálpolitikai áthallás kiveszett, ugyanakkor került a helyére másik, hiszen a 16. század végének történései is erősen befolyásolják a beszéd értelmezését. Ahogyan azt fentebb is írtam, az 1590-es évekbeli gyűjteményes kötetekben szereplő „ad iusta ac necessaria armorum praesidia” kifejezés melléknevei – amelyek az eredeti beszédben nem szerepelnek – aktuálpolitikai eseményekre utalnak, azaz a török szultán rúgta fel a drinápolyi békét, a Habsburg-csapatok nem jogtalan területszerző hadjáratot folytatnak, hanem épp ellenkezőleg, jogosan védik határaikat.

Továbbá a történeti események az oratio ellenségképezésére is hatással voltak. Noha Frangepán a beszédében expliciten a törököket nevezte meg mint ellenséget, ha végiggondoljuk, hogy célja segítséget szerezni Buda német ostromá-

---

kényelmes út nyílik neki Németországba, Francia országba, az olasz földre, ... S az ország elfoglalására nagyon ösztönzik őt a ti belső viszályaitok, idétlen civódások s hogy lelketek a hadi dicsőségtől, a közös jó munkálástól teljesen elfordult. ... Fontosabb azonban s egy keresztény sem tűrheti, hogy a barbár vadság a katolikus hitet, a Krisztustól megváltott lelkeket kiírta. ... Esedezünk tehát nektek, az Istenre kérünk benneteket, ... Legyen tornyaitokban béke a ti bátorságtokkal! ... Vessetek véget az idétlen vitáknak s a haszontalan, céltalan széthúzást hagyjátok abba, vagy legalább halaszszátok más időkre: legalább e veszedelmes időkben némuljanak el vitáitok ... Ha most nem véditek egyetértő szívvel, bátorsággal a magatok s a kereszténység üdvösségét, tartunk tőle, hogy nem marad helyetek a viszálykodásra. Azt hisszük, ismeritek az agg példaszót, hogy ragadja el a héja, míg az egér s a béka egymással verseng, mindkettőt?!” (Sörös 1917, 567–570.)

²⁶ CSAPÓ 2016, 204.

²⁷ Fordítás Sörös Pongráctól: Sörös 1917, 570.

hoz, amely erősség 1529 óta Szapolyai János magyar király kezén volt, és halálával sem adták át I. Ferdinánd magyar királynak, akkor az elhangzott beszéd török ellenségképébe, még ha burkolt formában is, a törökbarát politikát folytató Szapolyai-pártot is beleérthetjük.²⁸ Buda elestével és az 1541-es év eseményeitől időben eltávolodva már valóban csak a törökökre asszociálhattak a nyomtatott szöveg olvasói.²⁹

Végezetül a beszéd recepciója kapcsán érdemes áttekinteni, hogyan változott meg annak célja. Mire Frangepán a birodalmi gyűlésen előadta adhortatióját, már javában zajlott Buda német ostroma, már érkeztek hírek arról, hogy Szulejmán serege egyre közelít Budához, valamint arról, hogy május 26-án a királyi kerteknél egy sikertelen rohammal próbálta bevenni a várat Roggendorff, amely során a Habsburg-sereg jelentős veszteségeket szenvedett. Így bár a kalocsai érsek explicite törökellenes hadjárathoz kért támogatást, valójában azonban a Budát ostromló német sereg megsegítésére. Az 1541-ben kinyomtatott latin, német és olasz nyelvű szöveg már az 1542-es hadjárat ügyére, a török kézre került Buda visszafoglalására akarta felhívni a figyelmet. Minden valószínűség szerint az 1590-es években azért jelentették meg újra Frangepán művét, mert a tizenöt éves háború kitörésével ismételten a török veszély közelségére terelődött a figyelem, s egyúttal ismét előtérbe került az európai összefogás törökellenes harcok érdekében. A török elleni keresztény összefogás és egységes fellépés még a 17. század elején is sürgető probléma, valamint Szencit saját tapasztalata – az 1610-es években a családjával együtt járt Magyarországon és Erdélyben – is arra ösztönözte, hogy az európai közvélemény érdeklődését ráirányítsa a magyar viszonyokra és az egységes kereszténység („unio Christiana”) oszmán hódítás elleni fellépésére, ezért válogathatta bele Frangepán beszédét a megjelentetni kívánt kötetébe.

Összegezve a fenti gondolatokat, megállapítható, ahogy az 1541-ben megjelent szöveghez legközelebb a Szenci Molnár Albert által 1616-ban újra kiadott beszéd áll, hiszen filológusi szemléletének köszönhetően a nyelvtani helyreigazításokkal javított, „eredeti” szöveget kívánta közre adni. Ezzel szemben az 1590-es évek gyűjteményes kötetében közzétett beszéd átdolgozására a történelmi események (tizenöt éves háború) és a reformáció szellemisége nagyban rányomták a bélyegüket. A „miluus” – „Milvius” szó javítása kapcsán pedig arra is rávilágítottam, hogy az ifj. Joachim Camerarius szerkesztette 1593-as kiadás szövegét vették át a későbbi gyűjteményes kötetek, majd Szenci volt az, aki az „eredeti”, 1541-es latin változatot vette alapul a kiadásnál. Arra nem találtam adatokat, hogy mikor és hogyan jutott a birtokába Frangepán 1541-es kiadású latin beszéde, de elképzelhető, hogy magyarországi tartózkodása alatt figyelt fel arra.

Arra is rámutattam, hogy a Frangepánnál meglévő burkolt utalások, aktuálpolitikai áthallások (például a török veszély térbeli és időbeli közelségére, nyomásgyakorlás V. Károlyra és I. Ferdinándra, a török ellenség arcai) hogyan vál-

²⁸ A 2016-ban megjelent *Oratio Francisci Frangepani, 1541. Egy törökellenes beszéd értelmezési lehetőségei* című tanulmányomban egyéb példát is hoztam arra, ahol a Szapolyai-párti magyarokra tett utalást Frangepán.

²⁹ CSAPÓ 2016, 204–205.

toznak meg részben az eredeti szöveg nyelvtani, stilisztikai javítása és egyéb szövegbéli módosítások miatt, részben a történeti események hatására.

Hivatkozott irodalom

- CSAPÓ Fanni, *Oratio Francisci Frangepani, 1541, Egy törökellenes beszéd értelmezési lehetőségei = Szöveg, hordozó, közösség, Olvasóközönség és közösségi olvasmányok a régi magyar irodalomban, Fiatalok Konferenciája 2015*, szerk. Gesztelyi Hanna, Görög Dániel, Maróthy Szilvia, Bp., Reciti, 2016, 199–205.
- IMRE Mihály, *Szenci Molnár Albert „Idea christianorum”-a = Irodalom és ideológia a 16–17. században*, szerk. Varjas Béla, Bp., Akadémiai, 1987.
- KÁROLYI Árpád, *A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon, 1542: első közlemény = Századok*, 14(1880), 285–293.
- ŐZE Sándor, *„Bűneiért bünteti Isten a magyar népet”, Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján*, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1991.
- SÖRÖS Pongrác, *Frangepán Ferencz, kalocsai érsek, egri püspök = Századok*, 51(1917), 564–566.

Csapó, Fanni

Addenda to the Anti-Ottoman Oration of Franciscus de Frangepanibus

In 1541, King Ferdinand I of Hungary, being unable to raise a force capable of withstanding the army of Suleiman the Magnificent on his own, sought military assistance from his brother, Emperor Charles V of the Holy Roman Empire, as well as from the Imperial Estates. As his envoys to the Imperial Diet convened at Regensburg, he dispatched Ferenc Frangepán, Archbishop of Kalocsa, together with Tamás Nádasdy, Ferenc Batthyány, Tamás Kamarjai, and Mátyás Brodaries, with the mission of securing support for the struggle against the Ottomans. At the session held on June 9, Franciscus de Frangepanibus presented the matter of Ottoman aggression before the German Estates. The Archbishop of Kalocsa delivered a speech of such rhetorical power and conviction that the assembly ultimately voted to allocate funds to pay two thousand cavalry and ten thousand infantry in aid of King Ferdinand I. Franciscus de Frangepanibus's speech is noteworthy not only for its immediate political effect but also for its broader circulation: it was published in the same year in both Latin and German, and subsequently appeared in Italian in 1542. Interest in his oration was rekindled in the 1590s, leading to its republication; another edition appeared as late as 1616.

In this study, I examine two primary questions: how the 1541 printed version of the speech compares with its later editions, and in what ways the intervening historical developments may have shaped the reception and interpretation of the oration.

Keywords: 16th century, oratio turcica, Franciscus de Frangepanibus, Imperial Diet of Regensburg (1541), Szenci Molnár Albert.